

Crónicas da Avenida Médico Ballina. A tenda do Rapeiro

José M. Ramos González

Tenda e vivenda en estado de abandono das irmás Ida, Tota e Severa González López de la Ballina

No ano 2008, a Asociación Cedofeita, no eido das súas actividades culturais, presentou, nas dependencias do mosteiro de Lérez, unha excelente exposición dedicada ás tendas e tabernas locais. Este evento tivo a súa continuación nun documentado e interesante artigo de Xaime Iglesias González, titulado *Lugar de encontro. Tendas e tabernas de Lérez*, que foi publicado na revista anual de dita Asociación¹. No artigo, o autor fai un exhaustivo percorrido polas tendas de alimentación e tabernas despregadas ao longo e ancho da parroquia dende principios do século XX.

Inspirado nese traballo, e co ánimo de achegar algunhas vivencias da miña infancia, voume centrar nun só establecemento dos moitos mencionados por Iglesias. Establecemento que, pola súa importancia e o tempo que estivo en activo –case un século–, formou

parte das vidas de varias xeracións de veciños da Avenida Médico Ballina e arredores: a tenda do Rapeiro². Era o establecemento de comestibles máis importante do barrio, tanto polo seu tamaño como pola diversidade das súas mercadorías. O negocio databa de principios do século pasado e era unha tenda das máis antigas de Lérez.

A primeira alusión documentada, podemos atopala na prensa do ano 1910, nun anuncio da venda dunha finca próxima, dun tal Eduardo Ogando, de xeito que para indicar a súa situación menciónase a tenda como referencia de proximidade. Así aparece citada no *Diario de Pontevedra*:

Finca a la venta situada en la carretera de Santiago y a dos kilómetros de Pontevedra, en la parroquia de Lérez, inmediata al almacén de

artículos de primera necesidad del concejal del Ayuntamiento D. Manuel González, en cuyo local está a la par instalada la cartería de Alba-Lérez y el estanco del lugar de «Piedra Picada»³.

Sita na marxe esquerda da estrada nacional 550 que conduce a Santiago, a tenda foi fundada por Manuel González Pérez, casado con Clara López de la Ballina, e cuñado do doutor César Enrique López de la Ballina⁴ que daría o seu apelido en 1937 ao tramo de estrada que vertebraba o lugar de Pedra Picada. O matrimonio tivo nove fillos: Juan, Ida Gloria (1900-1984), César (1896-1914), Enrique, Clara (1913-1944), Manuel (1906-1979), Severina (1908-1995), Custodia (1910-1988) e Francisco (1914-1994). Se ben os seus apelidos eran González López,

¹ Cedofeita nº 12 (outubro 2008). *Lugar de encontro. Tendas e tabernas de Lérez*. Artigo de Xaime Iglesias González.

² *Rapeiro*, segundo o dicionario da RAG é un pau, xeralmente curto e cilíndrico, que se usa para rasar medidas, quitando o cugulo. O termo equivalente en castelá sería raserío.

³ *Diario de Pontevedra* (11 xullo 1910)

⁴ Cedofeita nº 9 (outubro 2005). *Don Enrique Ballina. Médico dos pobres*. Artigo de César Enrique González de la Ballina Casallerrey.

conservaron, como un prurito de elevado estatus social, o segundo apelido da súa nai, figurando no rexistro civil como González López de la Ballina. A familia pasou por varios transos lutosos, como a morte do seu fillo César con tan só dezaoito anos, ou o falecemento dunha criada⁵ ao caer dun hórreo da horta. O irmán Manuel deu continuidade á actividade profesional e humanitaria deixada polo seu tío e foi un médico célebre por ter como pacientes, entre outros, os carteiristas e moinantes de Lérez, e moi querido e respectado polos menos favorecidos, pois exerceu como médico da beneficencia municipal.⁶

Manuel González Pérez foi concelleiro no Concello de Pontevedra polo distrito de Alba⁷ durante varios anos. Home emprendedor e traballador, mantivo unha familia numerosa ao mesmo tempo logrou acadar unha regular fortuna que lle permitiu fundar o negocio familiar de alimentación. Era moi querido polos veciños que o vían como un protector. Faleceu o 6 de abril de 1917 e o seu enterro foi una manifestación popular de loito multitudinaria. Finalmente, a tenda pasaría a ser rexentada polas tres fillas célibes: Ida Gloria, Custodia e Severina. Os veciños coñecíamolas por Ida, Tota e Severa respectivamente. Para referirse ás tres irmás, recorríase a un alcume familiar que se cadra remontábase á familia do pai: *Rapeiro*. Malia non ser do agrado das aludidas, este alcume identificábaas no barrio. Deste xeito, a tenda era coñecida como a do *Rapeiro*.

Ida era a maior, de complexión ancha e baixiña, lenta no seu camiñar, de xesto adusto, non lembro vela sorrir. Levaba

as rendas do negocio e podíase intuír que tiña unha gran ascendencia sobre as súas irmás. De carácter forte, rifaba cos clientes se non estaba de humor ou de acordo con algunha transacción. Cando non estaba a despachar, substituíaa unha das outras irmás, pero a derradeira palabra nos prezos, ou calquera outra cuestión relativa á tenda, tiña a Ida. A segunda das irmás, Tota, era a máis extravertida, faladora e enérxica, de movementos áxiles e decidida. Tota non era moi afecta a tenda nin a atender ao público e gustáballe máis estar na gran horta, que as irmás tiñan fronte á tenda, facendo tarefas de horticoltura ou de leria con algún veciño. Pola contra, a máis introvertida e mansiña era a que, metodoloxicamente o nome menos amable: Severina. Máis coñecida por Severa, era quen de se ocupar das tarefas domésticas da vivenda. Severa era a antítese da súa irmá Ida, tanto no carácter como no aspecto físico. Fraca e espigada, timorata, apoucada, coa mirada baixa, semellaba ter unha constante vergoña, e porén era doce e agarimosa cos rapaces do barrio. En máis dunha ocasión, Severa regalaba lambonadas aos nenos ás agachadas de Ida, non tan rapaceira como as súas irmás.

Os nenos do barrio, ávidos lectores de tebeos, sempre tratando de atopar semellanzas físicas coa realidade, non sen ese chisco de crueldade mesturada coa inxenuidade que caracteriza a infancia, caricaturizabamos a Ida co debuxo dunha das irmás Gilda (Hermenegilda), mentres que a Tota e a Severa atribuíámoslle indistintamente o aspecto da outra irmá (Leovigilda), ambas as dúas, personaxes da popular revista de banda deseñada cómica *Pulgarcito*.

Rematada a Guerra Civil, os primeiros anos a fame xurdiu como unha lousa nas familias máis vulnerables e modestas. Foi nesa época onde a tenda vendía os seus produtos previa presentación da cartilla de racionamento, método de venda promovido

pola ditadura franquista, que trataba de facer máis equitativo o reparto dos alimentos de primeira necesidade tales como a fariña, o azucre, o café... tan escasos durante eses anos de posguerra. Houbo unha época na que a tenda tamén tiña un servizo de comidas para os obreiros que ían dende as aldeas contiguas a traballar a Pontevedra. Unhas argolas de ferro suxeitas nos muros da casa servían para deixar os cabalos dos clientes ou o gando de paso á cidade.

A tenda atopábase na planta baixa da vivenda familiar. Hoxe, malia o seu abandono, pódese apreciar a calidade da súa construción en pedra. Un portalón de dúas xambas, aberto de par en par, era a entrada principal á tenda. Á esquerda da porta había dúas ventás que sempre permanecían pechadas. A continuación, unha segunda porta accedía á vivenda. Á dereita, un banco de pedra permitía sentar baixo unha ampla ventá que facía as veces de escaparate. Aí, dispostos dun xeito un tanto caótico, mostrábanse os produtos máis salientables que vendían as irmás Ballina. No piso superior cinco ventás cristadas, cos correspondentes balcóns de ferro, miraban á estrada N-550, mentres que na parte posterior da casa, a vista daba ás vías do ferrocarril Pontevedra-Santiago e, máis alá, ás marismas da Xunqueira de Alba e a fábrica de fosfatos da Cross. Moi preto da tenda, case ao carón, atopábase o domicilio do coñecido bibliófilo e erudito, Antonio Odriozola Tapies. Ao entrar na tenda cheiraba a café logo de ser moído, e un pouco antes da hora de xantar chegaba un agradable cheiro a comida procedente da cociña, que se atopaba nunha estancia contigua da planta baixa. Alí, unha das tres irmás estaba a enredar cos fogóns. Os veciños soamente tiñamos acceso á tenda. En ningún intre fomos invitados a entrar na vivenda, xa que as irmás non se prodigaban moito en relacionarse socialmente, agás Tota que era a máis faladeira.

5 O seu nome era Carmen Martínez Gondar e morreu por unha fractura na columna vertebral a consecuencia da caída. (Galicia Nueva, 7 de novembro de 1920)

6 Diario de Pontevedra (18 maio 2016). *Don Manuel, el médico de Venerando*. Artigo de Milagros Bará.

7 Foi nomeado concelleiro polo partido liberal, no ano 1909, e mantivo o cargo ata o seu falecemento en 1917.

Ás veces non había ninguén a despachar. Facíase necesario dar un berro: *Ida!!*, *Ida!!*... (Nós tratábase de ti as irmás, aínda que en máis dunha ocasión instábasenos, por parte de *Ida*, a que antepuxeramos ao seu nome o vocábulo *señorita*). Ao cabo dun breve tempo aparecía *Ida*. Cun camiñar cansino e arrastrando os pés debido a un ostensible sobrepeso, acudía dende o interior da casa.

En ocasións, e aproveitando as curtas ausencias das irmás, algúns rillotes máis atrevidos entraban ao interior da tenda, tras o mostrador, e furtaban algunhas lambetadas. Porén, era un risco grande, xa que se *Ida* sorprendía os cativos rateiros xa podían estes poñerse a resguardo, pois a reprimenda era soada e o castigo era o veto, case vitalicio, a entrar na tenda.

A lembranza máis intensa que teño era o casco de arenques afumados que se atopaba na entrada, e no Nadal non faltaban no escaparate as manteigadas *Astorga* e os clásicos turróns duro e brando. Por suposto, non había a variedade de turróns que hoxe podemos atopar en calquera supermercado. Soamente podía mercarse unha marca para cada produto. Era unha tenda austera e carente de luxos. Entrando, á dereita, atopábase o mostrador que consistía nun longo mesado de mármore branco, formando un ángulo recto, tralo que se podía ver a *Ida* de costas a un andel de madeira, cheo de mercado-rías, que chegaba ao teito: especias, latas de conservas, papel hixiénico “*El Elefante*”, chocolate “*Chaparro*”, flan “*El Niño*”, e outras marcas que deixaron pegada na miña memoria de neno... Dun dispensador de émbolo, aparafusado ao mostrador, extraíase o aceite para ser despachado por litros ou fraccións de litro (o famoso *cuartillo* equivalente a case medio litro no leite, viño e aceite) e vertido nunha

“El Elefante” a único marca de papel hixiénico que se podía mercar na tenda.

botella ou garrafa que o cliente tiña que traer. Por suposto, non podía faltar o duro papel de estraza para envolver os produtos. Unha báscula romana, cun xogo de pesas, atopábase, como unha reliquia tecnolóxica, enriba do mesado do mostrador da tenda; nela pesábanse os produtos (*fariña*, *azucres*, *café*... todo ao peso) equilibrando as pesas coas mercado-rías ata que o fiel alcanzaba a vertical. Anos máis tarde sería substituída por unha máis moderna de porcelana graduada en quilogramos e con agulla. Non podía faltar o groso caderno contable de desgastadas tapas, onde *Ida* anotaba con man dilixente as débedas contraídas polos veciños para pagalas a finais de mes. Sistema de venda a crédito moi común, xa que os tempos eran economicamente precarios e non sempre se dispuña de efectivo para pagar de inmediato.

Malia a presenza, nun espazo de menos de cincuenta metros, doutras tendas de ultramarinos ou semellantes –hoxe todas desaparecidas–, como a de *Cándido*, continuada pola súa viúva *Paulina*, a froitería de *Sra. Matilde* a *Calacú*, e a mercería de *Sr. Pepe* e *Sra. Carmen* a *Candiña*, a tenda do *Rapeiro* non tiña competencia, tal era a súa variada oferta, pois alí podía mercarse de todo, dende penso para os animais,

ata cadernos e lapis de cores para a escola, aínda que priorizaba a alimentación. Pola súa variedade, era a precursora dos supermercados de hoxe. Pero, sobre todo, os maiores beneficios do negocio debíanse á autorización para exercer como estanco, ao ser o único establecemento da zona en adicarse á venda de tabaco, concesión da que xa gozaba dende a súa fundación polo pai das tres mulleres. Nalgunha época tamén chegou a ser un centro de recollida e entrega de correspondencia dependente do Servizo Nacional de Correos.

Como moitos destes modestos establecementos, a tenda foi absorbida polos grandes centros comerciais, e tamén pola falla de continuadores na saga familiar *Ballina* que quixesen encargarse dun negocio en decadencia. E non só pechou a tenda a finais da década dos oitenta, senón que tamén a vivenda permaneceu en estado de abandono total a partir do ano 1995, cando faleceu a última das irmás, *Severina*.

Hoxe, as tres irmás descansan xuntas nun panteón no cemiterio parroquial de *Lérez*, pero aínda están presentes na memoria dos veciños que en tantas ocasións acudimos a mercar na tenda do *Rapeiro*.